

Warszawa, dnia 14 marca 2022 r.

Prof. dr hab. Eugeniusz Cezary Król
Ul. L. Wawrzyńskiej 4
01-621 Warszawa

Recenzja dorobku naukowego dr. Joanny SZCZUTKOWSKIEJ w postępowaniu o nadanie stopnia doktora habilitowanego w dziedzinie nauk humanistycznych w dyscyplinie historia

A. Ocena osiągnięć naukowych dr. Joanny Szczutkowskiej w okresie po uzyskaniu w 2011 roku tytułu doktora nauk humanistycznych w zakresie historii.

Habilitantka napisała 19 kilkunastostronicowych rozdziałów (artykułów) w pracach zbiorowych (monografiach naukowych), a także 5 artykułów o podobnej objętości w czasopismach naukowych. Wystąpiła na 30 krajowych lub międzynarodowych konferencjach naukowych lub artystycznych, znalazła się w 9 redakcjach naukowych monografii, a także wzięła udział jako pomysłodawczyni, organizatorka i koordynatorka w 8 komitetach organizacyjnych i naukowych konferencji krajowych. Podstawowy obszar zainteresowań badawczych dotyczył relacji na obszarze filmu głównie w latach siedemdziesiątych XX wieku, które to relacje PRL rozwijała z państwami bloku wschodniego, przede wszystkim z Jugosławią, Czechosłowacją i Węgrami. Co się tyczy podobnej problematyki w odniesieniu do państw zachodnich, to na zasadzie egzemplifikacji zostały wybrane kontakty filmowe z Włochami. Analiza zawartości załączonej płytki CD ze wzmiankowanymi powyżej tekstami pozwala stwierdzić, że Autorka dysponuje dobrym warsztatem naukowym, sprawnie dokonuje krytyki źródeł, utrzymuje na ogół właściwą proporcję między szczegółami a uogólnieniami, prawidłowo konstruuje przypisy, a także – co nie takie częste – używa komunikatywnego, a przy tym poprawnego stylistycznie języka wywodów. Przy okazji jednak prosba, aby rezygnować z użycia imiesłowu przymiotnikowego „wiodący” jako ewidentnego rusycyzmu.

Obok problematyki związanej z polityką zagraniczną PRL w dziedzinie filmu w latach siedemdziesiątych XX wieku Autorka

penetrowała inne obszary badawcze. Były to: historia wizualna, kultura filmowa regionu kujawsko-pomorskiego, a także dzieje Bydgoszczy. Zainteresowanie historią wizualną, w tym alternatywnymi wobec historii pisanej filmowymi obrazami konfliktów (Bośnia, Irak, Afganistan) dało w efekcie kilka ważnych tekstów w ramach tomów zbiorowych. Wśród prac tego rodzaju warto zwrócić uwagę na artykuł dotyczący filmowego obrazu działań polskich kryptologów spod znaku maszyny szyfrującej Enigma; świadczy to dowodnie o szerokości zainteresowań badawczych Habilitantki. *Nota bene* problem dziejów Enigmy stał się jednym z wątków tematycznych, obecnych we wzmiankowanej poniżej rozprawie habilitacyjnej Autorki w kontekście planów filmowej koprodukcji z Francją. Dodać należy, że Habilitantka zainicjowała działania na rzecz integracji środowiska badaczy zajmujących się związkami historii i filmu oraz historią wizualną. W efekcie doszło do spotkań naukowych, między innymi w ramach Festiwalu Polskich Filmów Fabularnych w Gdyni w 2018 roku, a także do edycji publikacji naukowych.

Innym polem aktywności Habilitantki pozostają związki z kulturą filmową Kujaw i Pomorza, a także z pracą w ramach zespołu redaktorów *Encyklopedii Bydgoszczy*, do której zostały przez nią przygotowane teksty odnoszące się do sfery filmu. Autorka nie ogranicza się zresztą do tej problematyki. Spod jej pióra wyszły również hasła dotyczące historii bydgoskiego leczenia, a także dziejów Jachcic – jednej z dzielnic Bydgoszczy.

Odrębna kwestia to zagraniczna działalność naukowa. Habilitantka nawiązała i nadal rozwija współpracę z historykami z krajów bałkańskich: Serbii, Bośni i Hercegowiny oraz Słowenii. Regularnie uczestniczy w międzynarodowych konferencjach naukowych z cyklu *Polska i Jugosławia w XX wieku*; plonem są publikacje w ramach serii wydawniczej. Istotną rolę aktywizującą w tym względzie odegrał niewątpliwie trzymiesięczny pobyt stypendialny w Instytucie Historii Współczesnej w Belgradzie w 2016 roku. Taki staż naukowy to wielka szansa dla młodego badacza. Wszystko wskazuje na to, że Habilitantka tę szansę dobrze wykorzystała. Zapoznała się ze specyfiką placówki belgradzkiej, kierunkami realizowanych tam badań, nawiązała kontakty z tamtejszymi pracownikami nauki, a także – co nie mniej ważne –

przeprowadziła kwerendę biblioteczną i archiwalną, bardzo przydatną dla jej rozprawy habilitacyjnej.

Habilitantka nie wzięła jak dotąd udziału w realizacji „grantów” europejskich. Zaangażowała się natomiast we wspólny projekt badawczy Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy i Instytutu Historii Współczesnej w Belgradzie. Elementem tego projektu stała się partycypacja w międzynarodowym projekcie dotyczącym represji w państwach Europy Wschodniej po II wojnie światowej.

Bardzo ważny fragment aktywności zawodowej Habilitantki stanowi niewątpliwie praca dydaktyczna i dydaktyczno-organizacyjna w macierzystej uczelni. Poczynając od 2011 roku składają się nań zajęcia dla studentów z zakresu dydaktyki historii, historii najnowszej powszechnej i Polski, mass mediów międzynarodowych, Unii Europejskiej, sztuki wizualnej i komunikacji społecznej. Szerokiej palecie przedmiotowej odpowiada duże zróżnicowanie form zajęć. Są to wykłady, laboratoria, konwersatoria, seminaria licencjackie i magisterskie, realizowane na takich kierunkach studiów jak: historia, stosunki międzynarodowe, zarządzanie dziedzictwem kulturowym i ochrona zabytków. Habilitantka ma na swoim koncie również wykład autorski o współczesnych konfliktach zbrojnych znajdujących odzwierciedlenie w filmie, a także zajęcia w języku angielskim na temat polskiej historii i kultury po 1945 roku dla zagranicznych studentów w ramach programu *Erasmus*.

Odrębny nurt działalności naukowo-dydaktycznej to opieka nad studentami przygotowującymi prace dyplomowe. Pod kierunkiem Habilitantki powstało 10 prac licencjackich, dojrzeła też 1 praca magisterska, ponadto recenzowanych przez nią zostało ponad 20 prac magisterskich i licencjackich na kierunkach historia oraz stosunki międzynarodowe. Wśród pełnionych funkcji o charakterze naukowo-organizacyjnym na terenie macierzystej uczelni znalazła się między innymi praca w charakterze członka zadaniowego Zespołu ds. Studiów Doktoranckich, sekretarza Komisji ds. przewodów doktorskich w zakresie historii Wydziału Historii UKW, a także członka Rady tegoż wydziału.

Równoległe do działalności dydaktycznej i dydaktyczno-organizacyjnej Habilitantka zajmuje się popularyzacją wiedzy historycznej w środowisku miłośników historii i młodzieży szkolnej.

Są to rozmaite przedsięwzięcia: udział w pracach klubów filmowych i konkursach historycznych, wykłady i warsztaty dla młodzieży gimnazjalnej i licealnej, itp. Godna szczególnej uwagi jest partycypacja w projekcie Uniwersytet Równych Szans, obejmującym cykl szkoleń w przedmiocie niepełnosprawności, które dotyczą pracy ze studentami dotkniętym dysfunkcją narządów słuchu, mowy i wzroku.

B. Ocena monografii będącej podstawą ubiegania się o nadanie stopnia doktora habilitowanego: *Zagraniczna polityka kinematograficzna PRL w latach 70. XX w.*, Bydgoszcz 2021, s. 288, bibliografia, tabele, indeks filmów.

Praca dotyczy roli filmu i kinematografii w polityce zagranicznej PRL w okresie rządów ekipy Edwarda Gierka. Jest to więc opracowanie z obszaru *soft power* – dziedziny bardzo istotnej z punktu widzenia funkcjonowania współczesnego państwa, często jednak niedocenianej, traktowanej jako „piąte koło u wozu” polityki zagranicznej, a przy tym stosunkowo rzadko stanowiącej przedmiot poważnych badań naukowych. Dobrze się więc stało, że Autorka podjęła studia w tej mierze, tym bardziej, że wybór konkretnej problematyki daje się uzasadnić z różnych punktów widzenia.

Przede wszystkim, o czym słusznie zauważa się we Wstępie (s. 8–9), lata siedemdziesiąte XX wieku to era *détente* w stosunkach międzynarodowych, wpływająca na intensyfikację kontaktów, również poprzez „żelazną kurtynę” czy też, jak chcą niektórzy, jej rudymenty. Film, ze względu na swoją bezdyskusyjną sugestywność mass medialną, był z jednej strony atrakcyjnym produktem na sprzedaż, z drugiej zaś – poręcznym przekaznikiem wiedzy o eksporterze, jego dziejach i współczesności, często przepuszczonym przez gorzej lub lepiej dobrane filtry propagandy. Wpisać w to należy aktywność Gierka i współpracowników na arenie międzynarodowej, ich ambicje – oczywiście przy respektowaniu nadrzędnej pozycji ZSRR – zaistnienia w różnych dziedzinach działalności *outdoor*, włącznie z obszarem kultury i sztuki. I wreszcie – *last but not least* – pamiętać należy o korzystnej okoliczności, jaką była relatywnie duża operatywność, a przy tym prawdziwa erupcja talentów wśród polskich filmowców, co w latach siedemdziesiątych XX wieku owocowało wieloma ważnymi i artystycznie dojrzałymi dziełami polskiej kinematografii. W związku z tym Autorka postanowiła prześledzić dla

jakich celów i w jaki sposób „gierkowska” Polska wykorzystywała kinematografię i najlepsze osiągnięcia polskiej sztuki filmowej w kontekście swojej polityki zagranicznej, a także jakie były tego efekty.

Zamysł publikacji, przygotowanej w układzie problemowym, rysuje się klarownie. Rozdział pierwszy został poświęcony uwarunkowaniom międzynarodowej aktywności PRL w dziedzinie kultury ze szczególnym uwzględnieniem roli filmu (s. 25–53).

W rozdziale drugim, o podstawowym znaczeniu dla całości, znalazła się prezentacja obecności polskich filmów w krajach „bloku wschodniego”, czyli w europejskich krajach podporządkowanych ZSRR, z drugiej zaś strony na rynkach państw zachodnich (s. 54–164). Doszło do dogłębnej analizy dokonań władz PRL odpowiedzialnych za politykę zagraniczną w dziedzinie kinematografii. Autorka, posługując się również wskaźnikami ilościowymi, umieszczonymi w załączonych tabelach, wykazała istotne różnice między egzystencją polskich filmów w krajach socjalistycznych typu NRD, Węgry czy sam ZSRR. To samo dotyczyło krajów zachodnich, w których polskie filmy musiały się zetknąć z zupełnie odmienną sytuacją – polityczną i prawno-organizacyjną. Zostało to trafnie skwitowane jako „(Nie)dostępny rynek państw zachodnich” (s. 112); niezależnie od tego kilka polskich tytułów odnotowało sukces recenzyjny i frekwencyjny w takich krajach jak USA, Francja i Szwecja. Zwraca uwagę szeroki charakter przeglądu, w polu widzenia Autorki znalazły się różne gatunki sztuki filmowej (filmy fabularne, krótkometrażowe, animowane, emitowane w telewizji), a także obecność filmów na znanych festiwalach (Cannes, Locarno, Wenecja), aspiracje dotyczące zdobycia nagrody Amerykańskiej Akademii Filmowej (Oscar), próby bilateralnych kooperacji, udział w specjalnych przeglądach i wreszcie starania na rzecz doprowadzenia do regularnej dystrybucji polskich tytułów w kinach. O ile relacje z państwami socjalistycznymi władze PRL mogły skwitować propagandowym zwrotem „wzór serdecznych braterskich stosunków” (s. 65 i nast.), o tyle co do promocji polskich filmów na Zachodzie trzeba było w 1979 roku skonstatować, że „kształtuje się w praktyce niezadawalająco” (s. 160).

Rozdział trzeci i ostatni pracy Habilitantki dotyczy innych form i kierunków oddziaływania filmu jako „instrumentu zagranicznej promocji i propagandy Polski” (s. 165–243). Dokonywało się to za

pośrednictwem kilku resortów i instytucji, z których, zdaniem Autorki, najistotniejszą rolę odgrywało Ministerstwo Kultury i Sztuki z podległym mu Przedsiębiorstwem Eksportu i Importu Filmów „Film Polski”, a także Ministerstwo Spraw Zagranicznych PRL z udziałem ambasad, Ośrodków Informacji i Kultury Polskiej oraz Instytutów Polskich za granicą. Pewne znaczenie miała partycypacja koncernu RSW Prasa–Książka–Ruch, Agencji „Interpress” i Centrali Handlu Zagranicznego „Ars Polona”. Swoje „trzy grosze” wtrącał też Komitet do spraw Radia i Telewizji, funkcjonujący na prawach resortu. Nie ulegało jednak dla nikogo żadnej wątpliwości, że kluczowe decyzje w zakresie zagranicznej polityki kulturalnej, a więc i filmowej, podejmował Komitet Centralny PZPR, w tym w szczególności Wydział Kultury KC; jego kierownik miał w praktyce więcej do powiedzenia aniżeli minister kultury i sztuki.

Polityka filmowa PRL położyła w latach siedemdziesiątych XX wieku pewien nacisk na zaznaczenie swojej obecności w państwach, jak to wtedy nazywano, Trzeciego Świata. W jednym z oficjalnych dokumentów tę obecność określono szumnie jako „imperatyw dalekowzroczej polityki wobec tego obszaru” (s. 225). Zdaniem Autorki na priorytetowej liście znalazły się takie państwa jak Indie, Egipt, Nigeria, Gwinea i Kenia. Poświęcono też sporo uwagi państwom latynoskim, przede wszystkim tym największym: Meksykowi, Brazylii i Argentynie. Działania były bardzo podobne: wymiana filmów i wizyt filmowców z nieodłącznymi oficjelami, udział w festiwalach filmowych i imprezach popularyzujących kulturę partnerskiego kraju. Ważny element kontaktów stanowiło angażowanie się polskich filmowców w proces budowy narodowych kinematografii w państwach Trzeciego Świata. Dopelnieniem tego procesu były studia młodych przedstawicieli tych państw w polskich uczelniach filmowych. Wyjątkowo miały też miejsce kooperacje filmowe; najbardziej znanym przykładem w tym względzie była realizacja w Egipcie w 1973 roku filmu *W pustyni i w puszczy* w reżyserii Władysława Ślesickiego. Zagrały w tym filmie nie tylko miejscowe krajobrazy, ale także tamtejsi aktorzy.

Inny kierunek zabiegów polskich władz dotyczył obecności polskiego filmu w środowiskach polonijnych. Habilitantka zauważyła, że w tak zwanej dekadzie gierkowskiej dało się zaobserwować rozszerzenie wymiany kulturalnej między krajem a Polonią w różnych

krajach (s. 235). Instytucją sprawczą było Towarzystwo Łączności z Polonią Zagraniczną, podległe z jednej strony Ministerstwu Spraw Wewnętrznych, z drugiej zaś Wydziałowi Zagranicznemu KC PZPR. Takie usytuowanie wskazywało jednoznacznie, że obok względów poznawczych istotny będzie aspekt propagandowy. Autorka zaprezentowała panoramę obecności polskiego filmu w różnych środowiskach polonijnych, zarówno w państwach bloku wschodniego, jak też należących do świata zachodniego, ze szczególnym uwzględnieniem USA.

W zakończeniu pracy podkreśliła, że zagraniczna polityka kinematograficzna lat siedemdziesiątych XX wieku „okazała się efektywnym instrumentem w urzeczywistnianiu koncepcji polityki zagranicznej PRL” przy założeniu, iż priorytety odpowiadały zróżnicowanym kierunkom geopolitycznym. W odniesieniu do państw bloku wschodniego chodziło o dalszą integrację „bratnich” kinematografii, w stosunku do państw zachodnich na plan pierwszy wysuwały się korzyści handlowe i „upowszechnianie politycznych idei”, wynikające z „międzyblokowej konfrontacji”, także z potrzeby zaprezentowania PRL jako państwa stabilnego systemowo, a przy tym otwartego na współpracę ponad podziałami ustrojowymi (s. 244–245).

W stosunkowo skromnej bazie archiwalnej książki zwraca uwagę Archiw Jugoslawije z jedną sygnaturą. Stało się to za sprawą wspomnianego już powyżej pobytu stypendialnego Autorki w Belgradzie, co na kartach książki zaowocowało bardziej szczegółowym fragmentem o charakterze, by tak rzec, *pars pro toto*: prezentacja promocji zagranicznej polskiej sztuki filmowej na przykładzie Ambasady PRL i Konsulatu Generalnego w Zagrzebiu (s.174–188). Relatywnie niewielką obecność archiwaliów w swojej publikacji – zabrakło na przykład akt IPN-owskich – Habilitantka wytłumaczyła niezbyt przekonująco. Z jednej strony zwróciła uwagę na konieczność selekcji masowego materiału charakterystycznego dla badań dziejów najnowszych, z drugiej zaś strony taka sama jej zdaniem występuje konieczność „formułowania tez na podstawie pewnego wycinka źródeł” (s. 16). Takie przeciwstawienie nie wydaje się jasne, a już na pewno nie tłumaczy dlaczego praca pod względem spożytkowania materii archiwalnej przedstawia się ubogo. Wątpliwość tego rodzaju może jeszcze pogłębić fakt, że jeden z trzech wykorzystanych zasobów akt (Archiwum Akt Nowych) znalazł się już

w bibliografii rozprawy doktorskiej Autorki *Polityka kulturalna PRL w dziedzinie kinematografii w latach 70. [XX wieku]*, Bydgoszcz 2014. Co interesujące, w tej pracy istnieje spory rozdział *Współpraca kulturalna PRL z zagranicą w dziedzinie kinematografii* (s. 256–330). Rzecz oczywista przy tak „przystawalnej” problematyce obu publikacji można doszukać się podobieństw merytorycznych, a nawet powtórzeń. Uważna analiza obu tekstów pozwala jednak stwierdzić, że rozprawa z 2021 roku nie ma charakteru wtórnego w stosunku do doktoratu z 2014 roku lecz jest wobec niego komplementarna.

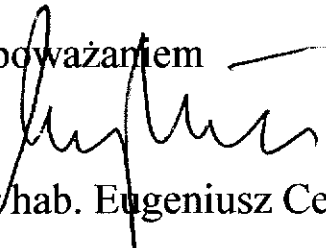
Niezależnie od wątej warstwy archiwalnej w recenzowanej pracy zostały uwzględnione, obok literatury przedmiotu, źródła drukowane i akty prawne, prasa filmowa, drukowane wspomnienia, wywiady i powieści; w tym ostatnim przypadku chodzi o jeden tytuł: powieść Stanisławy Fleszarowej-Muskat o zawodowym losie młodej polskiej aktorki. Zabrakło przeprowadzonych osobiście przez Autorkę wywiadów i relacji z żyjącymi jeszcze (jest ich niestety coraz mniej) uczestnikami wydarzeń, zarówno po stronie aparatu władzy, jak też środowiska artystycznego. Szkoda też, że nie udało się sięgnąć do prasy zagranicznej, aby choć wrywkowo zapoznać się z recepcją polskich filmów w tym czy innym kraju; cytowanie źródeł internetowych niewiele do tej sprawy może wnieść. Można by też postulować wprowadzenie szerszych zabiegów porównawczych, sytuujących zagraniczną politykę kulturalną (w tym na polu kinematografii) PRL w rozleglejszym kontekście państw bloku wschodniego i – tytułem kontrastu – wybranych państw zachodnich o zbliżonych parametrach demograficzno-terytorialnych.

Wskazanie powyższych deficytów, stanowi przede wszystkim postulat na przyszłość, nie umniejszając w istotny sposób wartości poznawczej i metodologicznej książki Habilitantki. Powstało sprawnie napisane nie tylko, jak określiła to Autorka, „studium polityczno-ideologicznego kontekstu szeroko rozumianej kultury i kina PRL tzw. dekady gierkowskiej” (s. 19–20). Wyłoniła się także szeroka panorama twórców polskiego kina i ich dzieł, często wybitnych, zapisanych złotymi zgłoskami w dziejach polskiej kinematografii. Niewątpliwą zasługą Autorki książki pozostanie kompetentne ukazanie zagranicznej polityki kinematograficznej PRL w konfrontacji między wytycznymi ideologiczno-propagandowymi a potrzebą autentycznej promocji zagranicznej Polski i jej kultury.

C. Konkluzja. Przegląd dorobku naukowego dr. Joanny Szczutkowskiej wskazuje, że Habilitantka od momentu obrony doktoratu w 2011 roku rozwinęła szeroki i zróżnicowany wachlarz działań o charakterze naukowym, naukowo-organizacyjnym, dydaktycznym i popularyzatorskim. Przygotowała kilkadziesiąt prac, które ukazały się drukiem, brała udział w życiu naukowym swojej uczelni, odbyła zagraniczny staż, który przyniósł jej konkretny plon w formie wyników kwerendy bibliotecznej i archiwalnej, a także w postaci nawiązanych kontaktów z pracownikami przyjmującej uczelni belgradzkiej. Odbywała regularne zajęcia dydaktyczne na różnych poziomach życia akademickiego, wychodziła z różnymi inicjatywami na zewnątrz swojej uczelni, docierała do środowisk miłośników historii i jej związków ze sztuką filmową, wreszcie poświęciła wiele czasu na działalność popularyzatorską wśród młodzieży. Znalazła też czas, aby napisać i wydać rozprawę habilitacyjną, którą – przy pewnych zastrzeżeniach natury źródłowej i koncepcyjnej – można z powodzeniem określić jako udaną próbę zaprezentowania zagranicznej polityki w dziedzinie kinematografii, realizowanej przez PRL w latach siedemdziesiątych XX wieku. Należy przy tej okazji życzyć Autorce, aby w dalszych działaniach rozszerzyła swój horyzont badawczy również poza dekadę „gierkowską”.

Powyższe uwagi skłaniają niżej podpisanego do stwierdzenia, że przedłożony dorobek naukowy dr. Joanny Szczutkowskiej odpowiada wymogom ustawowym, umożliwiającym nadanie Jej stopnia naukowego doktora habilitowanego w dziedzinie nauk humanistycznych i dyscyplinie historia.

Z poważaniem

/Prof. dr/hab. Eugeniusz Cezary Król/